

Kritik mot en åklagare, som var ansvarig för att en underårig misstänkt hördes utan biträde av försvarare, samt mot en polismyndighet och en förhørsledare, för felaktigheter i samband med förhören. Rättvis rättegång?

Beslutet i korthet: Ärendet gäller brottsutredningen mot en 17-årig pojke som tillsammans med några kamrater misstänktes för att ha förtalat ett stort antal jämnåriga flickor. I beslutet bedöms framför allt frågor om den misstänktes rätt till försvarare vid polisförhör.

Flera omständigheter – bl.a. den misstänktes ålder, bevisläget och att förhörs utsagorna skulle kunna komma att åberopas som bevis – innebär att samtliga förhör borde ha hållits i närvaro av försvarare. Den misstänkte kan avstå från försvarares närvaro, men det måste i så fall ske på ett otvetydigt sätt under rättssäkra och väl dokumenterade former. I beslutet framhålls att uppgifter från förhör som hållits utan försvarare generellt sett får lägre bevisvärde.

Tillgång till försvarare vid polisförhör är en del av rätten till rättvis rättegång enligt Europakonventionen. I beslutet prövas huruvida denna rättighet kränkts. Eftersom den del av bevisningen som bestod av uppgifter från polisförhören i praktiken underkändes vid den slutliga domstolsprövningen har en sådan kränkning inte bedömts föreligga.

Bakgrund och anmälan

AA, fortsättningsvis kallad AA, som vid tillfället var sjutton år gammal, åtalades tillsammans med fem andra pojkar för bl.a. grovt förtal. De anklagades för att ha framställt ett slags filmer som spridits på internet. Innehållet bestod av bilder på ett stort antal jämnåriga flickor tillsammans med texter som beskrev flickorna i grovt sexuellt nedsättande ordalag. AA dömdes i tingsrätten för grovt förtal under två åtalpunkter till ungdomstjänst 45 timmar och ålades betala ett stort skadestånd till målsägandena. Han överklagade till hovrätten, som ogillade en av åtalpunkterna gällande grovt förtal. Den slutliga domen blev ungdomstjänst 20 timmar. Därutöver ålades AA ett solidariskt skadeståndsansvar, som enligt hovrättens beräkning uppgick till cirka 200 000 kronor. Av domskälen framgår att de fällande domarna i betydande utsträckning grundades på uppgifter som de åtalade lämnat under polisförhör när de varit frihetsberövade, uppgifter som de under rättegångarna tagit avstånd från med hänvisning till att de känt sig pressade och velat bli frigivna.

Under det rättsliga förfarandets gång – efter tingsrättsdomen – anmälde AA Polismyndigheten i Hallands län till JO, varvid han bl.a. uppgav följande. Han hade kommit överens med polismannen BB om att komma till polisstationen för att få svar på frågor han hade angående sin moped, som hade beslagt tagits på grund av att den var trimmad. När han kom dit blev han i stället satt i ett förhörssrum, där en annan polis, CC, började förhöra honom om filmerna. Han förnekade all inblandning men blev hårt pressad och medgav då att han visste en del om dem. Han delgavs misstanke om brott och blev tillfrågad om han ville ha en advokat. Det ville han och han namngav den han önskade. Han låstes därefter in i en cell över natten. Påföljande dag förhördes han två gånger av BB och pressades då åter hårt. Ingen försvarare närvarade. Han upplevde ett stort hot genom att han blev hållen inlåst utan kontakt med sina föräldrar och utan tillgång till advokat.

Utredning

Efter en inledande granskning av handlingar i ärendet anmodades polismyndigheten att yttra sig. Myndigheten inkom genom tillförordnade länspolismästaren DD med ett yttrande, inklusive upplysningar från förhørsledarna CC, polisinspektör, och BB, polisassistent. Beträffande omständigheterna kring AA:s inställelse till förhör anförde myndigheten:

Av PM upprättad av polisassistenten BB och av AA:s egna uppgifter framgår att AA på morgonen den 28 september 2009 ringde till BB och ville tala om sin i beslag tagna moped. Det bestämdes då att AA skulle komma in till polisstationen i Falkenberg efter lunch.

Efter det att BB hade samtalat med AA erinrade sig BB att AA:s namn hade nämnts av andra misstänkta i utredningen. BB kontaktade därför sin chef, kriminalkommissarie EE, och därefter åklagaren varvid åklagaren beslutade att AA skulle höras som skäligen misstänkt. Då AA kom in till polisstationen fick han sätta sig i ett förhörssrum. Efter en stund kom polisinspektören CC in i förhörssrummet och påbörjade ett förhör med AA varvid han underrättades om misstanke om grovt förtal.

Ett förhör föregås normalt av en kallelse om inte förutsättning för hämtning till förhör föreligger. I aktuellt ärende tyder uppgifterna på att någon kallelse till förhör inte skett förrän tidigast då AA kom till polisstationen i avsikt att tala om sin i beslag tagna moped. Då åklagaren fattat beslut om att AA skulle höras och delges skäligen misstanke om brott skulle AA, i normalfallet, ha kallats till förhör, vårdnadshavaren underrättats och kallats till förhöret samt, om förutsättningar förelegat, vårdnadshavaren och den misstänkte underrättats om möjligheten att begära biträde av offentlig försvarare redan vid det första förhöret. Polismyndigheten kan inte bedöma riktigheten av åklagarens beslut att AA vid tillfället skulle höras och delges misstanke om grovt förtal.

Polismyndigheten anser att det är mycket viktigt att en misstänkt får de bästa förutsättningarna för att kunna tillvarata sin rätt. Då någon som antas ha uppgifter att lämna i en förundersökning kallas till förhör får inte vilseledande uppgifter lämnas för att förmå personen att komma till polisstationen. I ärendet framgår inte att AA, vid telefonsamtalet med BB, medelst vilseledande uppgifter skulle ha förmåtts att komma till polisstationen. Det är först vid BB:s kontakt med åklagare som åklagaren beslutar att AA ska höras och delges misstanke om grovt förtal.

Polismyndighetens bedömning, på de uppgifter som finns, är därför att AA inte lurats att komma till polisstationen för att höras som misstänkt för grovt förtal. Det är olyckligt om AA bibringats denna uppfattning.

Enligt polismyndigheten saknades dokumentation som visade när AA:s vårdnadshavare underrättades. Av de upplysningar som lämnats från myndighetens sida framgår dock att hans mor infann sig hos polisen under eller efter det första förhöret samt att hon sedan befann sig på polisstationen till och från.

Polismyndigheten ansåg att 5 § lagen om unga lagöverträdare hade beaktats.

Enligt polismyndigheten saknades även dokumentation som visade vilka kontakter som förekommit med socialtjänsten. Från socialtjänsten i Falkenberg hade myndigheten inhämtat att man där inte kunnat se att socialtjänsten varit inblandad i samband med de här aktuella åtgärderna mot AA.

Polismyndigheten konstaterade sammanfattningsvis att det hade funnits brister i dokumentationen. Polismyndigheten avsåg därför att på lämpligt sätt informera utredningschefer och utredningspersonal om vikten av att tillämpa gällande bestämmelser i lagen om unga lagöverträdare samt om skyldigheten enligt 21 b § förundersökningskungörelsen att dokumentera underrättelser/kallelser till förhör. Det framgick vidare att myndigheten hade fattat beslut om särskild internkontroll avseende utredningar där ungdomar är misstänkta.

Beträffande förordnandet av offentlig försvarare anförde polismyndigheten:

Åklagare gjorde den 28 september 2009 via fax framställan till Varbergs tingsrätt om förordnande av offentlig försvarare för AA. I framställan angavs att AA anhölls den 28 september 2009 kl 14.05 och att förhör skulle hållas snarast. Vidare angav åklagaren i framställan att den offentlige försvararen snarast borde kontakta utredaren [. .] på angivet telefonnummer. Varbergs tingsrätt biföll framställan och förordnade advokaten FF, Falkenberg, till offentlig försvarare för AA. Enligt uppgift från Varbergs tingsrätt skickades förordnandet och åklagarens framställan med post till advokat FF samma dag, d.v.s. den 28 september 2009. Polismyndigheten utgår ifrån att tingsrätten varit i kontakt med advokaten FF innan han förordnades till offentlig försvarare för AA.

I en promemoria uppgav förhørsledaren under det första förhöret, CC, bl.a. följande.

När AA kom in till mig 090928 så delgav jag honom misstanke om grovt förtal genom spridning av bilder på flickor med tillhörande nedsättande texter. Jag upplyste honom om att han hade rätt till en försvarare under förhöret. – Jag frågade om vi kunde nå hans mamma eftersom jag ansåg att hon borde vara med under förhöret. AA tyckte inte att mamman behövde vara med vid förhöret. Han tyckte inte heller att han behövde någon försvarare. – Han frågade vad saken gällde. Jag förklarade att det gällde Top Hoes-filmerna om flickorna som gjorts på Internet och sen spridits. Han visste vilka filmer jag talade om men förnekade att han skulle ha något med dem att göra. Jag berättade då för honom att många av flickorna hade pekat ut honom som en av dem som skulle ha varit med och gjort filmerna. – AA ville nu att hans mamma skulle komma. Han ville också att en försvare skulle närvara varpå jag tillkallade kommissarien som hjälpte mig att ringa efter en sådan. – Vi satt sen och väntade på AA:s mamma och försvararen och jag skrev lite i ett annat ärende på datorn så länge. – Efter en stund började AA tala om saken. Han berättade det jag skrev ned i förhöret. Innan jag skrev något frågade jag dock honom, ”Är det ok att jag skriver ned det du nu säger i ett förhör?”. Detta var inga problem. Det kunde jag göra, svarade AA. Han var lugn men såg orolig och modstulen ut. – Han sa att han visste vilka som gjort filmerna men att han hade inte själv varit med. – Det enda jag frågade AA om när han berättat klart, var vilken

dator som använts när de gjort filmerna och vilka killar han brukade umgås mest med. – Det andra nedtecknade berättade han självmant i en följd utan att jag ställde några frågor alls.

Det sakliga innehållet i protokollet från det första förhöret är till omfånget begränsat och lyder:

[AA] säger att han vet vilka som gjort de fyra filmerna men att han inte varit med själv. Det är bl.a. [en namngiven person] som gjort fyran. Det är denne och tre killar till.

Filmerna har gjorts på en stulen dator från Tångaskolan. Killarna har sagt att den är stulen. Det sa dom när AA sa att dom kommer att åka fast för att ha gjort filmerna eftersom polisen kan spåra IP-numret på datorn som använts.

Dom som AA umgås mest med är [tre namngivna personer].

I en promemoria uppgav förhørsledaren under de andra och tredje förhören, BB, att det gjordes flera försök att få kontakt med den försvarare som förordnades för AA. På morgonen dagen efter det att AA anhållits kontaktade BB den åklagare som ledde förundersökningen. Promemorian fortsätter:

Jag uppgav för åklagaren den information kring försvararen som jag fått och åklagaren uppgav att vi skulle hålla ett förhör med AA. – Som jag skrivit ovan kvarstod informationen som jag tidigare fått, angående att man inte kommit i kontakt med försvararen och att han inte hört av sig. Detta uppgav jag för AA på väg upp från arresten samt även på mitt rum innan förhöret hölls. – AA uppgav att förhöret kunde hållas utan att försvarare närvarade. – Han utsattes ej för någon press från min sida [. . .].

Inför det tredje förhöret, som enligt BB tillkom på AA:s initiativ, kontaktade han åter förundersökningsledaren. Hon beslutade enligt BB att AA skulle höras igen och att det kunde ske utan försvarare närvarande om det godtogs av AA. Enligt BB godtog såväl AA som dennes mor detta.

I anledning av vad som framkommit anmodades Åklagarmyndigheten att yttra sig över vilka direktiv förundersökningsledaren gav polisen när hon fick uppgift om att AA skulle komma till polisstationen, samt vilka överväganden förundersökningsledaren gjort om AA:s behov av försvarare och vilka åtgärder hon därvid vidtagit. Åklagarmyndigheten inkom genom vice riksåklagaren GG med ett yttrande, till vilket var fogat upplysningar från förundersökningsledaren HH, kammaråklagare, och jouråklagaren JJ, kammaråklagare, samt chefen för åklagarkammaren i Halmstad KK, chefsåklagare.

Åklagarmyndigheten ställde sig när det gällde förberedelserna inför förhöret med AA i allt väsentligt bakom HH:s bedömningar och åtgärder (se nedan). När det gällde behovet av offentlig försvarare för AA anförde myndigheten bl.a. följande:

I det aktuella fallet har kollusionsfaran gjort att det inte varit möjligt att se till att en offentlig försvarare förordnades inför förhöret med den misstänkte AA eftersom sakens utredning kunde försvåras om vårdnadshavaren och den misstänkte innan förhöret gavs tillfället att ge sin syn på försvararfrågan och ett eventuellt önskemål om vem som skulle förordnas som offentlig försvarare.

Det har således varit nödvändigt att avvakta med att ta upp försvararfrågan med vårdnadshavaren och den misstänkte till dess att förhöret inleddes. Den brottslighet

(grovt förtal) som AA var misstänkt för har visserligen inte varit av lindrigt slag, men brottsligheten har inte heller varit av så allvarligt slag som t.ex. våldtäkt och hänsynslösa rån (jfr JO 2008/09 s. 92 och JO:s dnr 5493-2008). Enligt min mening har omständigheterna sammantaget varit sådana att åklagaren haft fog för bedömningen att det fanns förutsättningar för att hålla ett kort inledande förhör med den misstänkte utan närvaro av försvarare och att det således inte fanns skäl för att offentlig försvarare ex officio skulle förordnas i detta läge. Detta givetvis under förutsättning att vårdnadshavaren eller den misstänkte vid förhöret inte begärde att en offentlig försvarare skulle förordnas och vara närvarande vid förhöret. Jag kan inte se att det har kommit fram omständigheter som gjort att åklagaren bort påminna en erfaren kriminalkommissarie om att en åklagarkontakt ska ske för det fall en vårdnadshavare till en ung misstänkt eller den unge själv vid ett förhör begär att försvarare ska vara närvarande vid förhöret.

När den misstänkte vid det förhör som direktiven resulterade i begärde att en försvarare skulle vara närvarande borde således förhöret ha avbrutits av förhørsledaren och åklagare ha kontaktats. Enligt förhørsprotokollet genomfördes inte något egentligt förhör med AA. Den misstänkte AA har i samband med förhöret endast förnekat egen inblandning och lämnat några kortfattade upplysningar om vad andra har gjort. Efter förhöret har åklagare tämligen omgående gjort en framställan till rätten om förordnande av offentlig försvarare.

HH hade bl.a. upprättat en skrivelse med kompletterande upplysningar. Den hade följande lydelse.

Utifrån de uppgifter som hade framkommit i förhör med annan gärningsman framkom att bl.a. AA var skäligen misstänkt för grovt förtal genom medverkan i film nr 3 och 4. Min bedömning var att kollusionsfaran var stor eftersom det även var flera andra personer som också kunde misstänkas för delaktighet i någon eller några av filmerna. Min minnesbild idag är att jag i kontakten med utredaren fick information om att AA skulle komma in på polisstationen frivilligt vid lunchtid. Huruvida någon kallelse hade gått ut till AA innan känner jag inte till. I stället för att fatta ett beslut om hämtning till förhör av AA beslutade jag att AA skulle delges misstanke om grovt förtal och höras kortfattat. Direktiven lämnades muntligen. Eftersom den polisiära arbetsledaren var kommissarie EE, som har en lång och gedigen erfarenhet av bl.a. hantering av ungdomsärenden, såg jag ingen anledning att särskilt poängtera bestämmelserna i 5–7 §§ LuL. När det gäller AA:s behov av offentlig försvarare var min bedömning att det inte var uppenbart att han saknade behov av försvarare. Jag bedömde dock att kollusionsfaran var stor eftersom det fanns ytterligare personer som kunde misstänkas för delaktighet i en eller flera av de fyra filmerna. Enligt min bedömning var det angeläget att dessa personer kunde höras av polisen utan att de dessförinnan hade möjlighet att påverka utredningen genom att prata sig samman. Att i den situationen göra en framställan om offentlig försvarare innan AA inställt sig på polisstationen och delgivits misstanke skulle enligt min bedömning vara till men för utredningen. Risken hade då varit stor att han dels inte inställde sig till förhöret och dels fanns det risk att han kontaktade andra personer som varit delaktiga. Jag bedömde därför att framställan om offentlig försvarare skulle ske först efter att AA delgivits misstanke och hörts kortfattat. Vad jag minns idag hade jag först kontakt med BB där jag fick informationen om att AA skulle komma in och att jag därefter även hade flera kontakter med EE, till vilken jag framförde min bedömning. Jag överlämnade sedan ärendet vid lunchtid till dagjouråklagaren.

KK noterade bl.a. att ”det inledande delgivningsförhöret” pågick i över en timme och att detta uppenbarligen inte varit åklagarens avsikt, utan avsikten hade endast varit att AA skulle delges misstanke, anhållas och därefter förhöras ingående med försvarare närvarande. KK upplyste även att med hänsyn till vad som hade framkommit i detta och andra ärenden hade Polismyndigheten i Hallands län och

Åklagarkammaren i Halmstad gemensamt beslutat att se över rutinerna vid handläggning av ungdomsmål så att ungas rätt till försvarare och åklagares direktiv handläggs och dokumenteras på ett riktigt sätt av både polis och åklagare.

AA gavs tillfälle att yttra sig över det som anförts från myndigheternas sida.

Rättslig reglering m.m.

Skyldighet att medverka i polisförhör m.m.

Det är en medborgerlig skyldighet att låta sig förhöras av polis, se 23 kap. 6 § rättegångsbalken (RB). Något krav på att bidra till utredningen finns inte. Den enskilde är med andra ord skyldig att ställa sig till förfogande för frågor, men inte att besvara dem.

Det finns ingen bestämmelse som uttryckligen stadgar att den som är misstänkt för brott har rätt att förbli tyst och inte behöver lämna uppgifter som är besvärande för honom eller henne själv. Att en sådan rätt finns följer dock av Europakonventionen, se vidare nedan.

Med undantag för ett stadgande i 5 § andra stycket förundersökningskungörelsen, enligt vilket kallelse till förhör normalt ska ske i god tid, finns inga särskilda bestämmelser om hur kallelse till förhör får ske. Det kan således ske både skriftligen och muntligen. Enligt 23 kap. 7 § RB får den som utan giltig orsak underlåter att följa en kallelse hämtas till förhöret. Enligt samma bestämmelse får även den som kan befaras försvåra utredningen genom att undanröja bevis m.m. under vissa förutsättningar hämtas till förhör utan föregående kallelse. Därutöver finns en möjlighet att medta personer till förhör, 23 kap. 8 § RB.

Den som förhörs är skyldig att stanna kvar högst sex timmar såvida inte vederbörande kan misstänkas för brott, då tiden kan utsträckas till tolv timmar, under förutsättning att det är av synnerlig vikt, 23 kap. 9 § RB.

Av 17 § förundersökningskungörelsen framgår att särskild omsorg ska ägnas åt planeringen av ett förhör, om den som ska höras är under arton år och misstänkt för brott, så att det inte uppkommer fara för att den unge tar skada. Det bör noga tillses att uppseende inte väcks kring förhöret, som inte heller får göras mer ingående än omständigheterna kräver.

Enligt 23 kap. 12 § RB är det inte tillåtet att under förhör använda otillbörliga åtgärder i syfte att få fram en bekännelse eller ett visst uttalande. Som exempel på otillbörliga åtgärder anges medvetet oriktiga uppgifter, löften eller förespeglningar om särskilda förmåner, hot, tvång och uttrötning.

Underrättelse till vårdnadshavare m.m.

När den som är under arton år är skäligen misstänkt för brott, ska vårdnadshavaren eller annan som svarar för den unges vård och fostran samt annan som har en fostrande roll i förhållande till den unge omedelbart underrättas. Vederbörande ska också kallas till förhör som hålls med den unge. Underrättelse respektive kallelse

av detta slag behöver dock inte ske om det är till men för utredningen eller det annars finns särskilda skäl emot det. (Se 5 § lagen om unga lagöverträdare, LUL.) Syftet är att de som har denna ställning i förhållande till den unge ska få kunskap om den pågående brottsutredningen och därmed bättre förutsättningar för att fullgöra sitt vårdnadsansvar (jfr Thunved, Clevesköld och Thunved, Samhället och de unga lagöverträdarna, 4 uppl., s. 110). Bestämmelsen innebär inte att vårdnadshavare behöver eller har rätt att närvara i förhørsrummet när den unge hörs (a.st.). Även regeln i 21 kap. 3 § andra stycket RB, enligt vilken försvarare för den som är under arton år ska utses av vårdnadshavaren, bör observeras i detta sammanhang, se nedan.

Underrättelser och kallelser ska dokumenteras. Detta följer av allmänna principer om myndigheters dokumentationsskyldighet, och är även såvitt gäller 5 § LUL särskilt föreskrivet i 21 b § förundersökningskungörelsen (se även 20 § i samma författning, som anger att tid och plats för åtgärder under förundersökningen ska antecknas i förundersökningsprotokollet).

Underrättelse till socialnämnd m.m.

När den som inte fyllt arton år är skäligen misstänkt för ett brott på vilket fängelse kan följa, ska socialnämnden genast underrättas, 6 § LUL. Vid förhör med den unge ska företrädare för socialtjänsten närvara om det är möjligt och kan ske utan men för utredningen, 7 § LUL. Syftet får i princip anses vara detsamma som när det gäller vårdnadshavare, dvs. att socialnämnden ska få kunskap om den pågående brottsutredningen och därmed bättre förutsättningar att fullgöra sitt ansvar (se vidare a.a., s. 112 ff.).

Polismyndighetens åtgärder enligt 6 § LUL ska dokumenteras. Detta följer av allmänna principer om myndigheters dokumentationsskyldighet (se även 20 § förundersökningskungörelsen, jfr ovan).

Rätten till försvarare

Enligt 21 kap. 3 § RB har den som är misstänkt för brott rätt att biträdas av försvarare, som han eller hon själv utser. Är den misstänkte under 18 år utses försvararen av vårdnadshavaren. Härav följer att vårdnadshavaren ska involveras i frågor som gäller den underåriges rätt till försvarare (jfr Riksåklagarens riktlinjer 2006:3, s. 23).

Under vissa förutsättningar ska offentlig försvarare förordnas, se 21 kap. 3 a § RB. Om dessa förutsättningar föreligger ska förundersökningsledaren anmäla detta till den domstol dit ärendet hör, varefter den ska ta upp frågan, 23 kap. 5 § respektive 21 kap. 4 § andra stycket RB. Är den misstänkte under arton år ska försvarare förordnas om det inte är uppenbart att han eller hon saknar behov av detta, 24 § LUL. Det är domstolen som beslutar vem som ska förordnas; om den misstänkte har föreslagit någon som är behörig ska den personen dock förordnas, om det inte finns särskilda skäl mot detta, 21 kap. 5 § andra stycket RB.

Enligt 12 § förundersökningskungörelsen ska den som underrättas om att han eller hon är skäligen misstänkt för ett brott samtidigt informeras om sin rätt att redan under förundersökningen anlita biträde av försvarare och om att offentlig försvarare under vissa förutsättningar kan förordnas.

Om den som är misstänkt för brott begär att få en offentlig försvarare ska denna begäran överlämnas till domstol för prövning i enlighet med de ovan nämnda bestämmelserna, oavsett vilken bedömning förundersökningsledaren gör av försvararbehovet. Överlämnandet ska ske omedelbart (se Riksåklagarens riktlinjer 2006:3, s. 23, med hänvisningar).

JO har i flera ärenden under senare år riktat kritik mot att förhör i ungdomsutredningar genomförts utan att försvarare närvarat. JO:s beslut den 9 april 2010 (dnr 3741-2008) gällde en sjuårig pojke som gripits misstänkt för misshandel. Under det inledande förhøret förklarade den misstänkte att han önskade en viss advokat men han medgav att förhøret kunde hållas utan att denne närvarade. JO uttalade allmänt:

Även om en misstänkt uppger att ett förhör kan genomföras utan försvarare har en förundersökningsledare att på objektiva grunder bedöma om så är fallet. Bedömningen kan således inte enbart överlåtas på den misstänkte [. . .].

JO var starkt kritisk till att försvarare inte närvarat vid det inledande förhøret och särskilt kritisk till att så inte heller skett vid de följande förhøren.

JO:s beslut den 17 december 2010 (dnr 5493-2008) gällde en sextonårig pojke som misstänktes för grov våldtäkt mot barn. Sedan pojken delgivits brottsmisstanke uppgav han att förhör kunde hållas utan försvarare men att han ville ha en sådan om det blev rättegång. JO erinrade om att bedömningen inte enbart kan överlåtas på den misstänkte eller dennes vårdnadshavare och uttalade bland annat:

Det är förundersökningsledarens ansvar att göra de överväganden, och ge de direktiv, som krävs med hänsyn till behovet av offentlig försvarare. Det är självfallet angeläget att förundersökningsledaren vinnlägger sig om att vara tydlig när direktiv ges inför ett förestående förhör. Sådana direktiv bör givetvis dokumenteras. [---]

Med hänsyn till att utredningen gällde ett mycket allvarligt brott var det, enligt min mening, fel att hålla ett utförligt förhör med LL utan att en offentlig försvarare var närvarande. I stället borde LL vid det aktuella förhörstillfället, på sätt som [förundersökningsledaren] också uppgett varit avsikten, endast ha delgetts brottsmisstanken samt hörts om sin inställning till denna och i frågan om försvarare. Ett utförligare förhör skulle sedan ha fått anstå till påföljande dag när en offentlig försvarare kunde närvara.

Rättsvis rättegång

Den europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen) gäller som lag i Sverige. Enligt artikel 6 är var och en som anklagas för brott berättigad till en rättsvis rättegång. Begreppet innefattar i enlighet med den praxis som utvecklats av Europadomstolen för mänskliga rättigheter (Europadomstolen) ett flertal rättigheter och principer. En bestämmelse om rättsvis rättegång är från och med 2011 upptagen bland

regeringsformens stadganden om grundläggande fri- och rättigheter (2 kap. 11 § andra stycket).

Till de principer som ingår i begreppet rättvis rättegång hör att den misstänkte inte ska behöva bidra till utredningen genom att göra medgivanden eller tillhandahålla belastande material (Danelius, *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis*, 3:e upplagan, s. 247). Rätten till försvarare är särskilt angiven i artikel 6 (6.3 c), där det anges att den som anklagats för brott har rätt att försvara sig genom rättegångsbiträde som han själv utsett eller att, när han saknar tillräckliga medel för att betala ett rättegångsbiträde, erhålla ett sådant utan kostnad, om rättvisans intresse så fordrar.

Rätten till en rättvis rättegång gäller i hela förfarandet, från inledande brottsutredningsåtgärder till rättegång och dom. Bedömningar av om rätten till en rättvis rättegång kränkts ska enligt Europadomstolens praxis göras utifrån den rättsliga processen som helhet, vilket betyder att en brist i en del kan botas i en annan del. Rätten till försvarare är därvid ett moment, bland flera, i begreppet rättvis rättegång. Det sagda framgår i fallet *Imbrioscia mot Schweiz* (dom den 24 november 1993, ansökan nummer 13972/88, §§ 36–38).

Det finns ett flertal fall från Europadomstolen där klagomålen handlat om att förhör hållits utan tillgång till försvarare. Av dessa framgår att om uttalanden gjorts under sådana förhållanden och sedan lagts till grund för fällande dom kan detta, beroende på omständigheterna i övrigt, utgöra brott mot rätten till en rättvis rättegång. Av särskilt intresse är fallet *Salduz mot Turkiet* (dom den 27 november 2008, ansökan nummer 36391/02).

Salduz var en vid tillfället sjuårig pojke, som greps av turkisk polis, misstänkt för att ha deltagit i en olaglig demonstration till stöd för en i Turkiet förbjuden organisation och för att ha hängt upp en olaglig banderoll på en bro. Han erinrades inledningsvis om sin rätt att inte säga något, varvid det framgick att han senare skulle få möjlighet att biträdas av advokat. I de förhör med polisen som följde gjorde Salduz, utan att vara biträdd av försvarare, ett antal medgivanden, som han återtog när han ställdes inför en undersökningsdomare. En domstol dömde honom sedermera till fängelse i två och ett halvt år. En väsentlig del av bevisningen bestod i de uttalanden han tagit tillbaka. I ett första ställningstagande fann Europadomstolen att Turkiet inte hade brutit mot artikel 6.3 c. På begäran av Salduz togs fallet emellertid upp i stor sammansättning, Grand Chamber. I sin nya dom redogjorde domstolen för de allmänna principer som skulle tillämpas. Bl.a. angavs att en misstänkt ofta befinner sig i en särskilt utsatt position i det inledande skedet av brottsutredningen. Detta kan i det flesta fall bara kompenseras genom biträde av en advokat vars uppgift bl.a. är att hjälpa till att säkerställa respekten för

den misstänktes rätt att inte belasta sig själv¹. Tidig tillgång till advokat är en del av de processuella säkerhetsgarantier som domstolen särskilt beaktar vid undersökningen av om förfarandet har utsläckt själva kärnan i rätten att inte behöva belasta sig själv², anförde domstolen vidare. Redogörelsen utmynnade i följande slutsats:

Mot denna bakgrund finner Domstolen att Artikel 6 § 1, för att rätten till rättvis rättegång ska vara tillräckligt ”praktisk och effektiv” [. . .], som huvudregel kräver att tillgång till advokat ska tillhandahållas från och med det första polisförhåret med den misstänkte, såvida det inte i ljuset av de särskilda omständigheterna i varje enskilt fall kan visas att det finns tvingande skäl för att begränsa denna rätt. Även när tvingande skäl undantagsvis rättfärdigar vägrad tillgång till en advokat får en sådan begränsning – oavsett hur den rättfärdigas – inte otillbörligen undergräva den misstänktes rättigheter enligt Artikel 6 [. . .]. Försvarets rättigheter kommer i princip att vara oåterkalleligt undergrävda när belastande uttalanden som gjorts under polisförhör utan tillgång till en advokat läggs till grund för en fällande dom. (§ 55)³

I det enskilda fallet gjorde Europadomstolen följande – här komprimerat återgivna – bedömning. Salduz hade nekats biträde av försvarare när han gjorde de uttalanden som återropades mot honom. Detta kunde inte rättfärdigas. Uttalandena utgjorde huvudbevisning mot honom. Hans situation hade tveklöst påverkats negativt av att hans tillgång till försvarare begränsats under förhören. Bristerna kunde inte botas under den senare delen av förfarandet. Domstolen noterade avslutningsvis Salduz ålder och underströk att det är av fundamental vikt att underåriga frihetsberövade ges tillgång till advokat. Sammanfattningsvis hade frånvaron av en advokat medan Salduz befann sig i polisens förvar oåterkalleligt påverkat hans rätt till försvar⁴.

Av Europadomstolens praxis framgår att domstolen anser att en misstänkt kan avstå från sina konventionsrättigheter, varvid han eller hon får bära

¹ Originaltext: to help to ensure respect of the right of an accused not to incriminate himself (§ 54)

² Originaltext: Early access to a lawyer is part of the procedural safeguards to which the Court will have particular regard when examining whether a procedure has extinguished the very essence of the privilege against self-incrimination (§ 54)

³ Originaltext: Against this background, the Court finds that in order for the right to a fair trial to remain sufficiently ”practical and effective” (see paragraph 51 above) Article 6 § 1 requires that, as a rule, access to a lawyer should be provided as from the first interrogation of a suspect by the police, unless it is demonstrated in the light of the particular circumstances of each case that there are compelling reasons to restrict this right. Even where compelling reasons may exceptionally justify denial of access to a lawyer, such restriction – whatever its justification – must not unduly prejudice the rights of the accused under Article 6 (see, mutatis mutandis, Magee, cited above, § 44). The rights of the defence will in principle be irretrievably prejudiced when incriminating statements made during police interrogation without access to a lawyer are used for a conviction.

⁴ Originaltext: the absence of a lawyer while he was in police custody irretrievably affected his defence rights (§ 62)

konsekvenserna av detta. Domstolen har i det sammanhanget påmint om att varken bokstaven eller andan i artikel 6 hindrar en person från att avstå från sina rättigheter, men samtidigt understrukt att ett sådant avstående inte får strida mot något väsentligt allmänt intresse, måste fastställas på ett otvetydigt sätt och vara omgärdat av ett minimum av säkerhetsåtgärder som står i proportion till avståndets vikt⁵ (*Panovits mot Cypern*, dom den 11 december 2008, ansökan nummer 4268/04, § 68).

Även detta fall gällde uttalanden den misstänkte gjort sedan han underrättats om sin rätt att inte säga något men utan tillgång till försvarare. Panovits var, i likhet med Salduz, sjutton år gammal när han hördes av polisen. Europadomstolen utvecklade därvid de särskilda hänsyn som ska tas när underåriga anklagas för brott, bl.a. att det måste ställas särskilda krav för att ett avstående från en konventionsrättighet ska beaktas:

Givet en minderårig anklagads utsatthet, och den maktobalans som han är utsatt för redan genom det brottsutredande förfarandets själva natur, anser domstolen att ett avstående från honom eller å hans vägnar av en viktig rättighet under Artikel 6 bara kan accepteras när det uttrycks på ett otvetydigt sätt, efter det att myndigheterna har vidtagit alla rimliga åtgärder för att tillförsäkra att han eller hon är fullt medveten om sina försvarsrättigheter och, så långt möjligt, kan bedöma konsekvenserna av sitt handlande.⁶ (§ 68, se även § 67)

Bedömning

Underrättelser och kallelser

Av handlingarna i ärendet framgår inte när AA:s vårdnadshavare underrättades. Det står dock klart att förhöret med AA inleddes utan att så skett. Inget talar för att de sociala myndigheterna involverades på föreskrivet sätt. Gällande regler om underrättelser och kallelser till vårdnadshavare och sociala myndigheter efterlevdes således inte.

Åklagaren hade i egenskap av förundersökningsledare gett direktiv om att en ung person skulle höras och delges misstanke om grovt förtal. Det är polismyndigheten, ytterst dess ledning, som har ansvar för att åklagarens direktiv leder till adekvata åtgärder samt att dessa utförs på ett korrekt sätt och av kompetent personal (jfr JO:s beslut den 24 augusti 2011, dnr 4217-2010). Till detta ansvar hör – utan att

⁵ Originaltext: must not run counter to any important public interest, must be established in an unequivocal manner and must be attended by minimum safeguards commensurate to the waiver's importance

⁶ Originaltext: The Court considers that given the vulnerability of an accused minor and the imbalance of power to which he is subjected by the very nature of criminal proceedings, a waiver by him or on his behalf of an important right under Article 6 can only be accepted where it is expressed in an unequivocal manner after the authorities have taken all reasonable steps to ensure that he or she is fully aware of his rights of defence and can appreciate, as far as possible, the consequence of his conduct.

detaljerade direktiv härom ska behöva ges av förundersökningsledaren – ombesörjandet av rutinåtgärder som underrättelser och kallelser enligt 5–7 §§ lagen om unga lagöverträdare. Det är således Polismyndigheten i Hallands län som ska kritiseras för de grundläggande brister som förekom i dessa delar.

De inledande åtgärderna

De mot AA riktade utredningsåtgärderna hade sin utgångspunkt i att AA kontaktade polisen för att få information om sin moped. Han kom då överens med en polisman om att infinna sig på polisstationen för att diskutera detta. Enligt polismyndighetens yttrande ska polismannen härefter ha erinrat sig att AA figurerade i en förundersökning rörande grovt förtal. Förundersökningsledaren i det ärendet, kammaråklagaren HH, informerades därför om att AA skulle komma till polisstationen. HH gav då direktiv om att AA skulle delges misstanke om grovt förtal och höras kortfattat.

Som HH angett i sitt yttrande till JO fanns det grund för att utan föregående kallelse hämta AA. Eftersom detta varit en för denne mer ingripande åtgärd, kan jag inte se att omständigheterna kring hans inställelse hos polisen föranlett någon rättsförlust för honom. Från de synpunkter polisen har att beakta – bl.a. regeln i 17 § förundersökningskungörelsen om skyldigheten att se till att förhöret inte väcker uppseende – kan jag till och med ha viss förståelse för att man så att säga grep tillfället i flykten. Något tecken på att polisen skulle ha eftersträvat att ”överrumpla” AA kan jag inte heller se. Det faktum att polisen aldrig informerade AA om det planerade förhöret innebar dock att denne vidmakthölls i villfarelsen att det var mopedärendet som skulle diskuteras. Från den synpunkten sett var det förutsebart att AA skulle kunna uppleva sig som förd bakom ljuset.

Med facit i hand anser jag att förfaringssättet var olämpligt. Dels därför att en myndighet alltid noga ska sträva efter att uppträda på ett rakt och hederligt sätt, dels därför att det torde ha bidragit till att förberedelserna brast. Det normala hade, i linje med vad polismyndigheten anfört i sitt yttrande till JO, varit att planera förhöret genom kallelse eller hämtning samt att då även överväga vilka underrättelser som skulle ske och förbereda förordnande av offentlig försvarare. Nu fungerade inte detta, och det är svårt att frigöra sig från misstanken att det åtminstone delvis hade sin upprinnelse i det improviserade förfaringssättet.

Det första förhöret

Förundersökningsledaren har förklarat att hon gav direktiv om att AA inledningsvis endast skulle ”höras kortfattat”. Därefter skulle en framställan om att förordna en försvarare göras. Åklagarkammarens chef har kallat detta för ”ett delgivningsförhör”, dvs. att den misstänkte ska delges brottsmisstanken samt få tillfälle att yttra sig över denna och i försvararfrågan. Förhöret pågick dock enligt protokollet mer än en timme. Av vad förhørsledaren uppgett framgår att hon var väl medveten om AA:s rätt till biträde av försvarare. Hon avbröt också förhöret när AA, sedan denne fått närmare klart för sig vad saken gällde, ville att hans mamma skulle underrättas och att en advokat skulle närvara. Enligt förhørsledarens egen

redogörelse ska de två sedan ha suttit kvar i det rum där förhöret hölls och väntat på mamman och försvararen, varvid AA spontant ska ha börjat berätta vad han visste om de brott som utredningen gällde. Det han då uppgav förde hon in i förhørsprotokollet, efter att först ha frågat AA om hon fick göra så.

Jag vill i anledning av detta för det första understryka att ett förhör ska vara formellt avgränsat. Om det avbrutits bör det givetvis inte fortsätta i ett formellt samtal. Lämna den misstänkte, utanför förhör, upplysningar ska detta inte antecknas i ett förhørsprotokoll. Är informationen av intresse för utredningen ska den – oavsett om den misstänkte samtycker till detta eller inte – i stället dokumenteras särskilt, t.ex. i en tjänsteanteckning som tas in i förundersökningsprotokollet.

För det andra noterar jag att innehållet i förhørsprotokollet i övervägande delar gäller de enda saker förhørsledaren, enligt sin redogörelse under JO:s utredning, ställde specifika frågor om efter att den formella delen av förhöret avbrutits ("vilken dator som använts när de gjort filmerna och vilka killar han brukade umgås med"). Det som antecknats i förhørsprotokollet synes med andra ord inte enbart eller kanske ens i huvudsak ha varit sådant som AA uppgav spontant.

Förhørsledaren CC ska mot denna bakgrund kritiseras för att hon i realiteten fortsatte förhöret sedan detta avbrutits och för sin brist på respekt för AA:s rätt till biträde av försvarare. Förundersökningsledaren, som gett direktiv om ett kort förhör och om att försvarare skulle förordnas, kan enligt min mening inte kritiseras för vad som väsentligen framstår som en förlöpnig från förhørsledarens sida.

Rätten till försvarare; vissa allmänna förutsättningar

Den som vid förhör underrättas om att han eller hon är skäligen misstänkt för ett brott ska samtidigt informeras om sin rätt att redan under förundersökningen biträdas av försvarare. Även om en misstänkt uppger att ett förhör kan genomföras utan försvarare har en förundersökningsledare att på objektiva grunder bedöma om så är fallet (se de ovan anförda JO-besluten).

Huvudsyftet med att en misstänkt ska ha rätt till försvarare tidigt i en brottsutredning är att han eller hon inte på grund av bristande kännedom om utredningsförfarandet och den rättsliga regleringen ska komma i underläge mot polis och åklagare utan ha tillgång till sådan sakkunskap att han eller hon till fullo kan tillvarata sina rättigheter. Det innebär att den misstänkte ska ha tillgång till en försvarare. Däremot innebär det inte med automatik att en försvarare måste närvara när den misstänkte hörs.

Försvararen fyller emellertid under brottsutredningen och rättegången även en mer vidsträckt kontrollfunktion. De processuella reglernas efterlevnad och därmed rättssäkerheten i förfarandet främjas typiskt sett av att övervakas från den misstänktes synpunkt. Det ligger därför i rättvisans intresse att en försvarare inte bara biträder den misstänkte med upplysningar och råd utan även närvarar vid förhör och annan bevisupptagning.

AA:s rätt till försvarare

För en misstänkt som är under arton år ska offentlig försvarare förordnas, om det inte är uppenbart att behov av det saknas. De anklagelser som riktades mot AA var allvarliga. Han riskerade inte bara straff utan även att åläggas ett stort skadestånd. Brottsutredningen var jämförelsevis omfattande, med ett flertal misstänkta och ett stort antal målsägande. Förhållandena var mot den bakgrunden långtifrån sådana att det var uppenbart att behov av försvarare saknades. Det var tvärtom tydligt att den rättsliga regleringen krävde att en försvarare för AA skulle förordnas. Det är även den bedömning förundersökningsledaren gjorde. I princip var alltså situationen den, att försvarare skulle förordnas oavsett vilken inställning som i den frågan redovisades från den misstänktes sida. Så skedde också, efter det första förhöret.

När en misstänkt redan inför ett första förhör bedöms vara i behov av en försvarare torde det normalt även föreligga ett behov av att en sådan närvarar vid detta förhör (såvida det inte begränsas till ett "delgivningsförhör", se ovan). I det här fallet var den misstänkte underårig, vilket i sig förstärker behovet av rättsligt biträde. Bevisläget var på flera sätt komplicerat och innefattade bl.a. bedömningar av om de misstänkta agerat "tillsammans och i samförstånd", vilket innebär att uppgifter som de misstänkta lämnar tidigt i utredningen, innan de fått inblick i t.ex. vad medmisstänkta uppgett, är av stor betydelse. När det som här kan förutses att förhørsutsagor kan komma att åberopas som bevis inför domstol är det särskilt viktigt – även från allmän synpunkt – att de avges under rättssäkra former. Som framhålls i kommentaren till rättegångsbalken är försvararbehovet inte heller mindre starkt vid det första förhöret med en misstänkt utan snarare tvärtom (Fitger, Rättegångsbalken, www.nj.se/zeteo, 23 kap. 5 §). Enligt min mening råder det mot denna bakgrund inget tvivel om att samtliga de förhör som hölls med AA krävde närvaro av en försvarare för denne.

Förhållandena vid det första förhöret har bedömts ovan. Beträffande de andra och tredje förhören har varken Åklagarmyndigheten eller förundersökningsledaren under JO:s utredning kommenterat varför de hölls utan försvarare. Däremot har förhørsledaren BB i en promemoria redovisat sina åtgärder och överväganden. Han har därvid anfört att AA och, inför det tredje förhöret, även dennes mor, medgav att förhör hölls utan försvararbiträde. Inför det andra förhörstillfället sökte polisen enligt BB kontakt med försvararen utan att lyckas. Av hans beskrivning framgår vidare att man beslutade att ändå genomföra förhöret. BB gick därför till arresten för att hämta AA. På väg därifrån till förhørsrummet förklarade han för AA att försvararen inte gått att nå, varvid AA ska ha samtyckt till att ändå låta sig höras. Inför bägge förhören var han i kontakt med förundersökningsledaren, som enligt BB uppgav att de kunde genomföras utan försvarare, i det senare fallet under förutsättning av AA:s medgivande.

Motivet till att förhören fortsatte utan försvarare synes således ha varit att detta bedömdes som lämpligt samt att AA och, vid det tredje förhöret, dennes mor ska ha gått med på det. För att det ska vara godtagbart att i ett fall som detta genomföra ett

förhör utan försvarare bör det dock krävas att den misstänkte och dennes vårdnadshavare avstått från sin rätt på ett otvetydigt sätt under rättssäkra och väl dokumenterade former (se även Riksåklagarens riktlinjer 2006:3, s. 23, där vikten av att åklagaren förvissar sig om att den misstänkte förstått innebörden av bestämmelsen i 12 § förundersökningskungörelsen framhålls). De samtal med AA och modern som BB beskrivit uppfyller inte de kraven.

Av utredningen framgår vidare att AA redan då han delgavs misstanke förklarade att han ville ha en advokat närvarande. Inget, inte heller anteckningen i det tredje förhørsprotokollet ("AA uppger att det ok att hålla förhöret utan att försvarare närvarar"), tyder på att han skulle ha ändrat denna grundinställning. Det som framkommit i dessa delar är inte oförenligt med AA:s beskrivning av att han känt sig pressad att göra som polisen sa. Det ter sig långtifrån uteslutet att AA och hans mor uppfattade att de inte just hade något annat val än att gå med på de förhör som polisen ville genomföra.

Det är svårt att dra någon annan slutsats än att utredningspersonalen – som inte verkar ha ansett att en försvarares närvaro skulle fylla någon väsentlig funktion – underskattat försvararens betydelse för det rättsliga förfarandet som helhet. Det finns därför skäl att framhålla att det inte låg i utredningens intresse att hålla förhören utan försvarare, eftersom det leder till att det som framkommer generellt sett får ett lägre bevisvärde, något som i detta fall senare bekräftades i domstolarna.

Förhören borde alltså inte ha genomförts på det sätt som skedde. Enligt BB godtog förundersökningsledaren att de hölls utan försvarare. Oavsett hur det närmare förhöll sig med detta bar HH som förundersökningsledare ansvaret för att AA:s rättigheter respekterades och för att utredningen bedrevs under rättssäkra former (jfr 1 a § andra stycket förundersökningskungörelsen). Sedan hennes avsikter med det första förhöret inte fått genomslag borde hon ha sett till att AA – i enlighet med den rättsliga bedömning hon själv gjort – i de följande förhören biträdades på det sätt denne önskade och hade rätt till. Det är därför HH som ska kritiseras för de allvarliga fel som begicks när AA medan han var frihetsberövad förhördes upprepade gånger utan biträde av försvarare.

Rätten till försvarare enligt Europakonventionen

Den svenska straffprocessordningens principer om den misstänktes rätt till försvarare följdes alltså inte. Som framgår av redogörelsen för den rättsliga regleringen är rätten till försvarare vid polisförhör en grundläggande del av rätten till en rättvis rättegång enligt Europakonventionen. Vid bedömningen av AA:s klagomål mot brottsutredningen bör därför även prövas om hans konventionsenliga rättigheter kränkts genom de fel som begicks.

I vissa tidigare domar har Europadomstolen gett rätten till försvarare en något inskränkt innebörd. Konventionens krav synes därvid ha begränsats till att den misstänkte inte får förvägras rätten till advokat (se *Imbrioscia* [se ovan] och *Brennan mot Förenade kungariket* [dom den 16 oktober 2001, ansökan nummer

39846/98]). I senare domar har kravet dock uttryckts så att den misstänkte måste ha tillgång till advokat. I *Salduz* (se ovan) beskrivs huvudregeln så att ”tillgång till advokat ska tillhandahållas från och med det första polisförhøret med den misstänkte”⁷. De långtgående krav domstolen ställt för att godta en uppgift om att en misstänkt avstått från sin rätt innebär i praktiken också att de brottsutredande myndigheterna måste se till att en misstänkt har tillgång till en försvarare, såvida de inte kan visa att han eller hon i enlighet med de uppställda kraven avstått från detta. En av konventionens grundprinciper är vidare att de rättigheter som garanteras ska vara praktiska och effektiva. För den som är berövad friheten och ska förhöras kan rätten till försvarare sakna praktisk mening om de brottsutredande myndigheterna inte verkar för att rätten förverkligas.

En brottsmisstänkts rätt till försvarare enligt Europakonventionen innebär därför att de brottsutredande myndigheterna är skyldiga att se till att den misstänkte får tillgång till försvarare. Så har konventionen även tolkats i det förslag om rätt till advokat i straffrättsliga förfaranden som för närvarande behandlas inom EU (se Förslag till Europaparlamentets och rådets direktiv om rätt till tillgång till advokat i straffrättsliga förfaranden och rätt att kommunicera vid frihetsberövande från Europeiska kommissionen, 8 juni 2011, KOM [2011]326 slutlig, artikel 3).

Kravet innebär inte att en försvarare måste närvara vid förhör; det avgörande är att de brottsutredande myndigheterna sett till att den misstänkte före förhöret erhållit rättsligt biträde, såvida han eller hon inte på det sätt som tidigare beskrivits avstått från detta. Som framgår av Europadomstolens praxis gäller därutöver att ett avstående från den som är underårig bara godtas om myndigheterna först vidtagit alla rimliga åtgärder för att säkerställa att den unge är fullt medveten om sina rättigheter och så långt möjligt kan bedöma konsekvenserna av det han eller hon gör (*Panovits*, § 68, citerad ovan). Det torde i praktiken innebära att en underårig misstänkt måste ha haft tillgång till någon form av juridiskt biträde innan ett förhör med honom eller henne kan hållas utan försvarare.

Det är klarlagt att AA under den tid han befann sig hos polisen och under vilken tre förhör genomfördes aldrig fick tillgång till advokat. Av de upplysningar som de brottsutredande myndigheterna lämnat framgår att AA inte i enlighet med Europakonventionens krav avstått från försvarare. Hans rättighet i detta hänseende har alltså inte tillgodosetts.

Rättvis rättegång?

Enligt Europadomstolens tolkning av konventionen är det en viktig uppgift för försvararen att säkerställa respekten för den misstänktes rätt att förbli tyst och inte

⁷ Originaltext (även citerad ovan): access to a lawyer should be provided as from the first interrogation of a suspect by the police

belasta sig själv. I detta fall har AA varken haft tillgång till försvarare eller, såvitt framkommit, underrättats om sin rätt att inte säga något. Att han därvid som frihetsberövad underårig befunnit sig i ett särskilt utsatt läge när han underkastades förhören är från konventionssynpunkt försvårande. Även andra omständigheter talar för att den konventionskränkning som förekom var av så grundläggande slag att den innebär att även AA:s rätt till en rättvis rättegång kränktes.

Av Europadomstolens praxis framgår emellertid också att bedömningen av om rätten till en rättvis rättegång kränkts ska göras utifrån den rättsliga processen som helhet, vilket betyder att en brist i en del kan botas i en annan del. Hela det rättsliga förfarandet måste alltså beaktas.

Förundersökningen resulterade i att sex pojkar åtalades för att ha varit inblandade i framställningen och spridningen av en eller flera av de filmer saken gällde. Bevisningen utgick från uppgifter pojkarna lämnat i polisförhör. Enligt Varbergs tingsrätts dom den 6 april 2010 (mål B 2580-09) genomfördes endast ett av samtliga förhör med försvarare närvarande. Tingsrätten ansåg, som dess domskäl får förstås, att detta avvek från vad som är önskvärt, men fann ändå anledning att fästa tilltro till förhørsutsagorna.

AA fälldes i tingsrätten under en åtalspunkt mot sitt nekande. Som skäl åberopades att han för polisen detaljerat berättat om sin medverkan och att det han sagt bekräftades av vad två medtilltalade uppgett. Även beträffande den andra åtalspunkten blev domen fällande. Här medgav AA dock att han befunnit sig på platsen och att han även skrivit en text, som kom att ingå i den aktuella filmen. Polisförhören åberopades inte specifikt av tingsrätten i denna del.

AA överklagade till Hovrätten för Västra Sverige, som under rubriken *Utgångspunkter för hovrättens överväganden* bl.a. anförde (dom den 1 oktober 2010 i mål B 2111-10):

Som [. .] framgår av tingsrättens dom har förhören hos polisen i flera fall hållits utan att någon försvarare varit närvarande. Det kan innebära en kränkning av rätten till en rättvis rättegång enligt artikel 6.1 i Europakonventionen att använda uppgifter som den misstänkte lämnat i polisförhör till stöd för en fällande dom, om hans eller hennes rättigheter enligt konventionen inte har iakttagits vid förhöret. I rätten till en rättvis rättegång enligt nämnda artikel anses vidare ingå bl.a. en rätt för den misstänkte att vägra uttala sig, göra medgivanden eller lämna belastande uppgifter (se exempelvis Europadomstolens dom [. .] i målet Panovits mot Cypern).

Vidare konstaterar hovrätten att det inte framgår att förhørsledaren försäkrat sig om att respektive tilltalad, som var och en var under 18 år, förstått att de haft rätt att inte uttala sig. Det kan därför övervägas om förhören med dem genomförts på ett sätt som är förenligt med artikel 6 i Europakonventionen. Redan med dessa utgångspunkter anser hovrätten att uppgifterna i polisförhören har ett lägre bevisvärde än vad tingsrätten kommit fram till.

Hovrätten frikände AA på den av de två åtalspunkterna där bevisningen väsentligen grundades på polisförhören. Domstolen ansåg att bevisvärdet av det erkännande han där lämnat var lågt, varvid man bl.a. hänvisade till att de medgivanden AA gjort skett i ett förhör där han saknat försvarare. Bland det som

domstolen beaktade fanns också AA:s uppgifter om att han känt sig pressad att erkänna samt att han gjort så för att bli frisläppt och för att han uppmanats därtill av sin mor, som berättat att de andra pojkarna var släppta. Däremot dömdes han även i hovrätten på den andra åtalspunkten. Bevisningen bestod där av medgivanden han gjorde inför domstol.

De kränkningar av AA:s rätt till försvar som förekom under polisutredningen synes alltså ha reparerats i förfarandets avslutande del, inom ramen för hovrättens bevisvärdering. Utifrån det som sammantaget framkommit vid denna granskning anser jag därför att det inte föreligger något brott mot rätten till en rättvis rättegång enligt artikel 6 i Europakonventionen.

Sammanfattning

Gällande regler om *underrättelser och kallelser* till vårdnadshavare och socialnämnd efterlevdes inte. Polismyndigheten är ansvarig för att rutinåtgärder av detta slag utförs korrekt. Polismyndigheten i Hallands län kritiseras därför för de grundläggande brister som förekom i dessa delar.

De inledande åtgärderna. Det var olämpligt men inte lagstridigt att låta AA inställa sig på polisstationen i tron att han skulle få besked om sin moped, när avsikten var att förhöra honom om ett brott.

Det första förhöret avbröts sedan AA begärt biträde av försvarare. Förhørsledaren CC fortsatte emellertid att samtala med honom om brottsutredningen och ställa frågor om denna. CC kritiseras för att hon i realiteten fortsatte förhöret formlöst och för sin brist på respekt för AA:s rätt till biträde av försvarare.

Rätten till försvarare; vissa allmänna förutsättningar. Även om en misstänkt uppger att ett förhör kan genomföras utan försvarare ska en förundersökningsledare på objektiva grunder bedöma om så är fallet. Huvudsyftet med att en misstänkt ska ha rätt till försvarare tidigt i en brottsutredning är att han eller hon inte ska komma i kunskapsmässigt underläge mot polis och åklagare. Försvararen fyller under brottsutredningen och rättegången även en mer vidsträckt kontrollfunktion. Det talar typiskt sett för att försvararen ska närvara vid förhör. Den misstänkte kan avstå från sin rätt. Det ska i så fall ske på ett otvetydigt sätt under rättssäkra former; förfarandet ska dokumenteras.

AA:s rätt till försvarare. En offentlig försvarare behöver inte alltid vara närvarande vid förhör med den misstänkte. AA var dock underårig. Bevisläget var på flera sätt komplicerat och det kunde förutses att förhørsutsagorna skulle kunna komma att åberopas som bevis inför domstol. AA och hans vårdnadshavare hade inte under godtagbara former avstått från sin rätt till juridiskt biträde. Av bl.a. dessa skäl borde samtliga förhör med AA ha hållits i närvaro av försvarare. Det låg inte heller i rättvisans intresse att genomföra förhören utan försvarare, eftersom det som framkom vid dem därigenom fick ett begränsat bevisvärde. Förundersökningsledaren HH kritiseras för de allvarliga fel som begicks.

Enligt *Europakonventionen är rätten till försvarare* vid polisförhör en grundläggande del av rätten till en rättvis rättegång. Detta innefattar ett krav på att den misstänkte de facto får tillgång till juridiskt biträde. Detta krav uppfylldes inte vid förhören med AA. Den enskilde kan avstå från en konventionsrättighet, men då gäller särskilda villkor, som inte var tillgodosedda i detta fall.

Flera omständigheter talar för att AA:s *rätt till en rättvis rättegång* kränktes. Bedömningen av om så skett ska emellertid göras utifrån det rättsliga förfarandet som helhet. Hovrätten frikände AA på den av de två åtalspunkterna där bevisningen väsentligen grundades på polisförhören. Domstolen ansåg att förhörsuppgifternas bevisvärde var lågt, bl.a. med hänvisning till att de kommit fram i förhör där AA saknat försvarare. De kränkningar av AA:s rätt till försvar som förekom under polisutredningen synes alltså ha reparerats i förfarandets avslutande del. Något brott mot rätten till rättvis rättegång enligt artikel 6 i Europakonventionen föreligger därför inte.